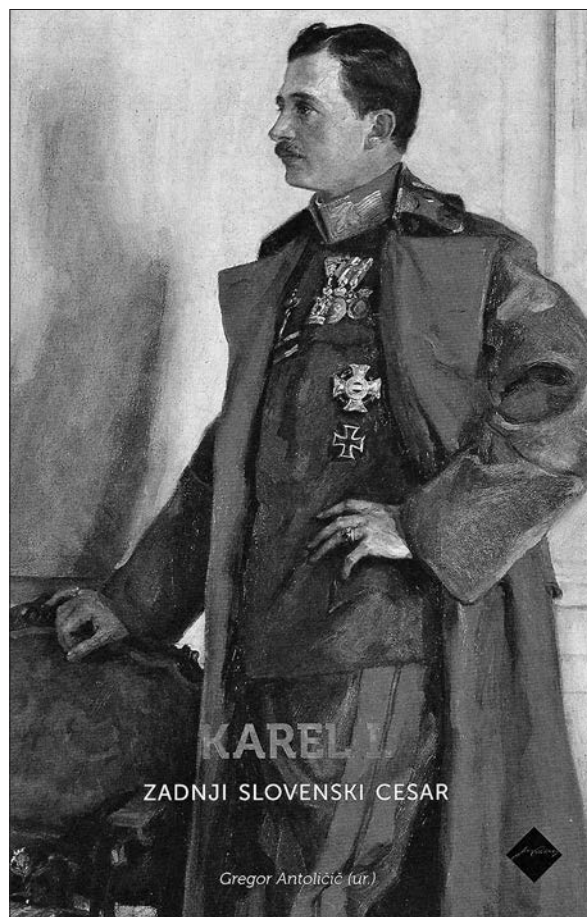

Karel I.: zadnji slovenski cesar (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2022, 248 strani.

Leta 2022 je minila stoletnica smrti zadnjega habsburškega in s tem tudi slovenskega cesarja Karla I. (1887–1922). Karel I. je prevzel oblast od svojega predhodnika, prastrica Franca Jožefa I., ki je cesarstvu vladal kar 68 let, v veliki meri nepripravljen na številne izzive, ki jih je definiralo predvsem turbulentno obdobje vrhunca prve svetovne vojne pa tudi splošno pomanjkanje in razpad podonavskega imperija. Karlovo pot do prestola so zaznamovali številni tragični dogodki v habsburški cesarski družini. Izpostavimo lahko predvsem atentat na Franca Ferdinanda v Sarajevu 28. junija 1914, ki je Karla postavil na neposredno mesto prestolonaslednika in sprožil začetek prve svetovne vojne. Karel, ki je bil ob začetku vojne star le 27 let, ni bil ustrezno pripravljen na vodenje imperija in na izzive svetovnega spopada, ki ga je sprožila Avstro-Ogrska. Tudi cesar Franc Jožef in najvišji državni predstavniki ga niso aktivno vključili v osrednje odločitve na državnem in vojaškem področju. Karel I. je cesarsko oblast prevzel 21. novembra 1916, a mu v naslednjih dveh letih, kljub številnim poskusom, da bi izboljšal razmere v državi (npr. mirovne pobude, ponovna uvedba parlamentarnega življenja, amnestija političnih zapornikov), zaradi notranjih in zunanjih dejavnikov, povezanih z vse težjimi razmerami, ki so bile posledica vojne, ni uspelo preprečiti razpada imperija. Po odpovedi oblasti, novembra 1918, se je moral cesar s svojo družino umakniti v izgnanstvo. Med bivanjem v Švici je v letu 1921 dvakrat neuspešno poskusil z vrnitvijo na Madžarsko, kjer je želel prevzeti ogrsko krono. Posledica njegovih poskusov je bila ponovna pot v izgnanstvo – tokrat na portugalski otok Madeira, kjer je zaradi slabih življenjskih razmer, aprila 1922 podlegel pljučnici in umrl v starosti 34 let.

Kljub prelomnosti dogodkov, do katerih je prišlo v času njegovega vladanja in ki so ključno vplivali tudi na slovenski prostor, je urednik zbornika in avtor uvodnega prispevka, Gregor Antoličič poudaril, da Karel I. do sedaj še ni bil deležen podrobnejše analize s strani slovenskega zgodovinarstva. Priložnost za osvetlitev spregledanih ali manj poznanih vidikov njegovega življenja se je pokazala ob okrogli obletnici Karlove smrti. Uverturo je predstavljala znanstvena konferenca z naslovom *Cesar Karel v kolesju zgodovine*, ki je potekala v prostorih ZRC SAZU 11. novembra 2021, na 103. obletnico cesarjeve abdikacije. Prispevki nekaterih nastopajočih zgodovinarjev in zgodovinarok so bili tudi podlaga za zbornik, ki je izšel naslednje leto. Poleg že omenjenega uvodnika in predgovora, ki ga je prispeval Karlov vnuk, Karl von Habsburg-Lothringen, monografijo združu-

je enajst znanstvenih prispevkov osmih avtorjev in ene avtorice, ki prihajajo iz Slovenije in Hrvaške. Prispevki na skupaj več kot 200 straneh podrobno predstavijo različne vidike cesarjevega življenja, od rojstva, vladanja, do smrti in beatifikacije, v povezavi s širšimi vidiki ter dogajanjem, ki dodatno osvetlijo okoliščine in čas zadnjih desetletij Avstro-Ogrske, prve svetovne vojne ter neposrednih povojnih let. Miha Preinfalk je avtor dveh poglavij. V prvem, *Karel – naključni cesar*, predstavi cesarjevo širšo družinsko sliko in prednike ter dogajanje, ki ga je pripeljalo do cesarskega prestola. V drugem prispevku – *Krilni pribočnik Emerik Schonta plemeniti Seedank in njegovi spomini na cesarja Karla* – je poudarek na življenju cesarjevega tesnega sodelavca, Emerika Schonte pl. Seedanka in njegov spominski zapis *Aus den Erinnerung eines Flügeladjutanten*, ki podrobneje obravnava njuno delovanje in stike. Tamara Griesser Pečar v poglavju *Karel in Cita* predstavi zasebno življenje in družino cesarja, ki se je leta 1911 poročil z Cito, članico plemiške družine Bourbon-Parma. Par je bil zelo povezan, v zakonu, ki je trajal le enajst let, pa se jima je rodilo osem otrok. Avtorica posebej izpostavi še pomen, ki ga je Cita imela na Karlovo vladanje in odločitve v času vojne. Drugi prispevek, ki je plod raziskav dr. Griesser Pečar, ima naslov *Med vojno in mirom* in se osredotoča na Karlova (neuspešna)

mirovna prizadevanja, da bi izločil Avstro-Ogrsko iz vojne ter tako preprečil njen propad. Avtorica izpostavlja predvsem neuspešno in klavrno propadlo misijo Sixtus, v kateri sta v mirovnih pobudah med Antanto in Avstro-Ogrsko delovala brata cesarice Cite Sixtus in Xavier Bourbon-Parma. Gregor Antoličič v prispevku *Cesar v vojni* bralstvu predstavi Karlovo delovanje in vladanje v času prve svetovne vojne tako v obdobju, ko opravlja funkcijo prestolonaslednika, kot kasneje cesarja. Na obdobje vojne se navezuje tudi poglavje Renata Podbersiča – *Cesar Karel na soškem bojišču*, ki se osredotoča na cesarjeve obiske vojnega območja ob reki Soči, najbolj izpostavljenega dela jugozahodne fronte, kjer so si nasproti stale italijanske in avstro-ogrske vojaške enote. Ključne mesece ob razpadu Avstro-Ogrske in Karlovi abdikaciji nam v povezavi s širšim, evropskim kontekstom političnih sprememb, v prispevku *Karel I. in »sekanje knezov«*: *Karlova odpoved oblasti v kontekstu somraka evropskih monarhij* predstavi Aleš Maver, ki se osredotoči predvsem na pretrese in prelome ob koncu prve svetovne vojne, ki spremenijo politično podobo Evrope, v primeru razpada Avstro-Ogrske pa privedejo do ustanovitve več novih držav, tudi Države oz. Kraljevine SHS. Vpogled v hrvaški prostor v času vladanja cesarja nam v prispevku *Hrvaška politika in Karel I. (VI.)* poda hrvaški zgodovinar Stjepan Matković. Andrej Rahten v poglavju *Karlovi restavracijski poskusi* podrobno opiše širši kontekst dveh neuspešnih poskusov Karlove vrnitve na ogrski kraljevski prestol v letu 1921, ki se za nekdanjega cesarja končata klavrno, z izgonom na Madeiro. Miha Šimac na podlagi predvsem časopisnih člankov izpostavi nekatere vidike in dogodke, ki povezujejo cesarja Karla s slovenskim prostorom. Bogato in raznoliko zbirko zaokrožuje krajši prispevek, katerega avtor je Marco Manin, *Karel zadnji – blaženi cesar*, v katerem je opisana pot do cesarjeve beatifikacije, ki jo je leta 2004 razglasil papež Janez Pavel II.

Zbornik zaznamuje bogat nabor različnih arhivskih virov iz slovenskih, avstrijskih, hrvaških in švicarskih arhivov, časopisnih člankov in literature. Posebej lahko poudarimo še osebni arhiv dr. Griesser Pečar, v katerem so zbrani intervjuji, ki jih je avtorica opravila s Karlovo vdovo, cesarico Cito Burbonsko-Parmsko (1892–1989). Knjigi je dodan tudi bogat fotografski in slikovni del, ki prikazuje različne dogodke, vezane na cesarja ter njegovo družino. Na podlagi širokega nabora virov prinaša v slovensko zgodovinopisje nova dognanja o zadnjem habsburškem vladarju. Zbornik je zanimiv tako za strokovno srenjo kakor tudi za širšo javnost, ki bi si želela spoznati ključno dogajanje pred dobrim stoletjem, ki so pripeljali do razpada večnarodnostnega imperija, katerega del je bilo več stoletij tudi slovensko ozemlje.

Robert Devetak

Žarko Lazarevič: Delo in zemlja: male študije kmečkega sveta. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022 (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones), 255 strani.

V preteklosti so zgodovinarji praviloma preučevali življenja znanih in pomembnih osebnosti ali pomembne zgodovinske dogodke, med katere štejemo vojne, bitke, podpise pogodb ali druga prelomna dogajanja, kmetom in kmečkemu življenju pa se večinoma niso posvečali. Vzroki za to so bili različni, nekateri med njimi racionalni ali pa tudi povsem iracionalni. Med glavnimi je bil verjetno tudi ta, da je kmečki poklic veljal za enega najmanj uglednih. Kmečka tematika je v zgodovinskih raziskavah zato prišla na vrsto najpozneje, kljub temu, da se je dotikala širokih plasti najrevnejšega prebivalstva, ki pa v političnem smislu do pred kratkim ni imelo nobene odločujoče moči. V novejšem času se je to korenito spremenilo, saj je med zgodovinarji prodrlo spoznanje, da raziskovanje kmetijske in kmečke problematike pomeni spoznavanje življenjskih in gospodarskih razmer večine slovenskega življa.

Žarko Lazarevič se je z zgodovino kmetijstva za-

